

Makai Zoltán, *Szemelvények Bihar megye és térsége ipartörténetéből (Fragmente din istoria industriei județului Bihor și a spațiului care îl înconjoară)*, Editura Varadinum Script, Oradea, 2013, 339 p.

Inginerul Makai Zoltán supune atenției cunoscătorilor și vorbitorilor de limbă maghiară o carte captivantă, vizând episoade ale industriei bihorene și din spațiul geografic dimprejurul său, mai apropiat sau mai îndepărtat – aici, cu referire la județele Caraș-Severin, Cluj, Mureș, Sibiu și Timiș¹. Formulată în maniera bine-i cunoscută, presărată cu aduceri-aminte ale unor evenimente trăite, scrierea a apărut sub patronajul *Societății de Protejare a Monumentelor Istorice și Locurilor Memoriale din Partium și Banat, fiind al șaptezeci și doilea număr din seria proprie de Caiete din Partium*.

Autorul septuagenar își motivează demersul încă din prefață, prin necesitatea transmiterii cunoștințelor de arheologie industrială locală și regională pentru posteritate: „Văzând evenimentele petrecute în anii de după 1990 și efectele negative ale acestora asupra industriei județului Bihor, m-am gândit că este absolut necesară prezervarea istoriei mineritului, industriei și centralelor termo- și hidroelectrice din acest areal, până nu este prea târziu”, fiind de părere că: „viitorul nu poate fi construit fără cunoașterea obiectivă a trecutului”. În această ordine de idei considerăm că este interesant de amintit și o altă clarificare din preambul, și anume: „contribuția unor renumiți specialiști locali la înființarea și prosperitatea unităților industriale din teritoriu”. Ca surse documentare sunt folosite izvoare arhivistice, presa din epocă și contemporană, monografiile de fabrică, lucrări de specialitate, studii în colaboare, fotografii vechi și recent realizate, precum și izvoare de istorie orală prin intermediul unor persoane dedicate propriei profesii, cândva angajați ai întreprinderilor vizate de volumul analizat.

Lucrarea este aranjată, după cum urmează: *Județul Bihor se prezintă* (pp. 7-68); *Reflecții asupra obiectivelor industriale din provincie* (pp. 69-112); *Începuturile electrificării în județul Bihor* (pp. 113-210); *Fructificarea potențialului hidroenergetic* (pp. 211-290). Structura cuprinsului include și un cuvânt de încheiere (pp. 291-292) în care autorul mulțumește colaboratorilor săi pentru întregul sprijin acordat îndeplinirii scopului propus, urmat de o serie generoasă de anexe (pp. 293-328) dintre care menționăm reproducerea în facsimil a unor certificate de inovator și inventator; a unei statistici aferente perioadei 1895-1924, privind echiparea cu turbine de tip Ganz a centralelor hidroelectrice din provincia Transilvania; a planului de situație vizând amenajarea hidroenergetică de pe Crișul Repede; și a unor articole din ziare și reviste de limbă maghiară. Sfârșitul listei este destinat bibliografiei (pp. 329-331). Prima coperta beneficiază de reproducerea unei fotografii din 1914, având în prim-plan doi muncitori constructori și un malaxor pentru beton. Coperta a patra conține alte trei reproduceri: o vedere generală a *Uzinei Electrice* din 1913, o imagine cu staful tehnic de la *Exploatarea Minieră Voivozi* și o fotografie realizată din avion, ilustrând amenajarea hidrotehnică de la Vadu Crișului.

Autorul analizează în primul capitol aspecte legate de mineritul carbonier, bauxitier și uranier. Nu mai puțin preocupat se arată în direcția exploatării zăcămintelor de fier, de argilă, de marmură, a exploatărilor petroliere și prelucrării țițeiului. De asemenea,

¹ Din volumele publicate anterior de autor, scoatem în evidență *Harminc év a sakktábla mellett - Makai Zsuzsa sakkimesternő életrajza és pályafutása (Treizeci de ani în fața tablei de șah – Biografia și activitatea competițională a maestrei internaționale Makai Zsuzsa)*, Editura Varadinum Script, Oradea, 2010, precum și *100 éves a villamosítás Nagyváradon 1903-2003 (Un secol de lumină electrică la Oradea)*, Erdélyi Magyar Műszaki Tudományos Társaság Bihar Megyei Szervezete, 2003; *50 éves az esküllői vízerőmű (50 de ani de la punerea în funcțiune a Hidrocentralei Vadu Crișului-Aștileu din județul Bihor)*, 2004, ultimele două în colaborare.

considerăm inspirată prezentarea succintă a biografiei fostului inginer chimist și mineralog, Váradi Ernő, un renumit inventator, dar și consemnarea unor aduceri-aminte ce au în vedere activitatea fabricilor studiate, formulate de inginerul miner Dimény Áron, inginerul Vesselényi Gy. Tibor, geologul Tallódi Emília, inginerul Tiberiu Bălănean ori inginerul Wéber Antal².

Al doilea capitol debutează cu o precizare de ordin istoric, în care se arată că unitățile industriale din provincie (Valea lui Mihai, Marghita, Suplacu de Barcău, Săcueni, Ciocaia, Diosig, Palota, Tileagd, Aleșd, Salonta, Beiuș), au fost fondate, cu precădere, în perioada de industrializare forțată a României. În continuare, acesta se dezvoltă pe trei subcapitole ce evocă episoade din activitatea *Industriei Locale Raionale „Salontana”*, a *Combinatului de lianți și azbociment Aleșd* și a *Centralei Electrotermice* din Oradea. Sinteza efectuată cuprinde, asemenea primului capitol, „confesiunile” unor foști angajați ai unităților productive vizate: inginerul Mágori István și inginerul Árva Csaba Mihály.

Capitolul următor tratează momente din istoria *Uzinei Electrice* din Oradea și în legătură cu înființarea *Centralei Hidroelectrice Aștileu*. Apreciem că această diviziune a fost tratată mai aparte, poate și din motivul că inginerul Makai a fost un angajat fidel și consecvent al distribuitorului de energie orădean, ocupând și postura de director tehnic în perioada premergătoare pensionării sale. Dovada adusă în sprijinul afirmației noastre este exemplificată de expunerea în premieră a biografiei inginerului Victor Bolcaș (1925-2013), născut la Marghita și naturalizat la Oradea, un adevărat specialist³. Cu aceeași valoare de certificare documentară sunt redarea și comentariul consemnărilor de la jubileul de 40 de ani, de 75 de ani, de 90 de ani și de 100 de ani al *Uzinei Electrice*.

Ultimul capitol abordează prezentarea centralelor hidroelectrice din județul Bihor și din spațiul ce-l înconjoară, în baza unor vizite și documentări efectuate de autor și echipa sa la fața locului; de asemenea, cuprinde mărturii orale din partea lui Avéd János și Balasy Béla, colegii din Târgu Mureș ai inginerului Makai. Remarcăm faptul că autorul și-a focalizat atenția și asupra reconversiei parțiale a *Centralei hidroelectrice Sadu I*, monument tehnic, într-un muzeu ce poartă numele inginerului Sigmund Dachler, originar din Banat⁴.

Lucrarea nu dispune de aparat critic, ceea ce o izolează de normele unui discurs academic. Totuși, distingem calitatea mărturiilor de istorie prin comunicare directă, de la cei care au trăit-o, deoarece acestea redau realități spuse altfel ori nespuse până în acel moment, ambianța din fabrici, care merită și trebuie păstrată și ea în memoria colectivă. Autorul nu a considerat oportună includerea în studiu a vreunui rezumat, în limba română sau într-o limbă de circulație internațională.

Volumul îngrijit de profesorul pensionar Dukrét Géza, președinte al *Societății de Protejare a Monumentelor Istorice și Locurilor Memoriale din Partium și Banat* și finanțat de Consiliul Județean Bihor împreună cu Organizația Județeană Bihor a Uniunii Democrate a Maghiarilor din România, are perspectiva de a se constitui într-o lucrare de referință în domeniul arheologiei industriale, oferind o imagine de ansamblu asupra evoluției industriei de fabrică din aceste zone ale României din perioada de supunere habsburgică și până în zilele noastre.

Ronald HOCHHAUSER

² Principala invenție a lui Váradi Ernő a constat în realizarea din șisturi bituminoase a „uleiului polar” care rămâne fluid până la - 60 C°. Această descoperire și-a găsit o largă utilizare, în primul rând în industria aviatică. Pentru meritul său a fost decorat cu Premiul de Stat și Ordinul Muncii Clasa a III-a. În 2005 i s-a acordat, post-mortem, titlul de cetățean de onoare al municipiului Oradea.

³ Considerat de autor a fi fost mentorul său, de numele lui Victor Bolcaș se leagă o serie de realizări importante din viața celor două entități energetice semnalate în cadrul celui de-al treilea capitol, dar și întocmirea *Monografiei Întreprinderii de Rețele Electrice*, aflată în manuscris.

⁴ *Centrala hidroelectrică Sadu I* este cea mai veche astfel de unitate aflată în operare din spațiul românesc. Activitatea acesteia a fost coordonată mai multe decenii la rând de inginerul Sigmund Dachler. Muzeul a fost inaugurat în 1996.